

Sok fény és sok árnyék: az olasz könyvtárak

HASENAU, Christina

Christina Hasenau: Viel Licht und viel Schatten: Italienische Bibliotheken (Bibliothek, Forschung und Praxis, 33. vol. 2009. 2. no. 181–189. p.) tanulmányát Katsányi Sándor tömörítette.

Gazdag kultúrájával és egyedülálló könyvgyűjteményeivel Itália évszázadokon át vezető szerepet töltött be a könyv és a könyvtárak történetében. A múlt azonban nemcsak értékeket hagyott hátra. Az 1861-ben történt újraegyesítésig Itália számos tartományra és városállamra tagozódott szét, s az ezek között fennálló gazdasági, társadalmi és kulturális különbség mindmáig érezteteti hatását. Az ország legnagyobb problémája az észak és dél között húzódó mély szakadék, s ez jellemzi a könyvtárügyet is. Észak-Olaszország viszonylag gazdag könyvtári ellátottságával szemben (az ország könyvtárainak fele itt található), Dél-Olaszországban nemcsak a könyvtárak száma alacsony, hanem szembevetendő azok rendkívüli szegénysége is. (Az itteni könyvtárak több mint a fele ötezer kötetnél kisebb állománnyal rendelkeznek.)

A szakadék áthidalását az olasz könyvtárügy egyes problematikus elemei is nehezítik. Nincs

országos érvényű könyvtári törvény, a hús – nagyfokú igazgatási joggal rendelkező – régió önállóan szabályozza könyvtárai ügyét. A déli régiók fejlesztéséhez hiányoznak a gazdasági eszközök, de hiányzik az olasz állam segítőkészsége is. Ennek következtében a könyvtárak világából hiányoznak a könyvtári technológia olyan elemei, amelyek a közép-európai könyvtárakban a legutóbbi évtizedekben már általánossá váltak. A public library értelmében vett modern könyvtárat a legutóbbi időkig nem találhattunk az olasz félszigeten, csak az utóbbi tíz évben indultak el Észak-Olaszország könyvtárai az angolszász modell irányába, az ország déli vidékeit azonban mindmáig nem érintette meg ez a fejlődés.

Az olasz könyvtárak helyzetének pontos felmérése nem könnyű feladat. Hiányoznak az egyértelműen elhatárolódó könyvtártípusok. Két központi nemzeti könyvtár van, de rajtuk kívül

még nyolc intézmény viseli a nemzeti könyvtár nevet. Az állam nemcsak ezeket tartja fenn, hanem még 38 „állami nyilvános könyvtár” is működik. Ezek részben a helyi lakosság igényeit elégítik ki, városi könyvtár gyanánt működnek, és csak fenntartójukban különböznek a városok (tartományok, régiók) által működtetett könyvtáraktól. Az utóbbiakat „biblioteca civica” néven nevezik. A helyzetet bonyolítja, hogy az egyetemi könyvtárak egy része is állami fenntartású. Nincsenek megbízható adatok a könyvtárak teljesítményéről sem. A könyvtárosok „Non pago di leggere!” (Nem számolom az olvasókat!) jelszóval harcolnak a forgalom nyilvántartása és a kölcsönzési díj egységes bevezetése ellen. A tiltakozások hátterében a szerzői jog EU-irányvonalának bevezetésétől való félelem húzódik meg. Az újabb olasz rendelkezések szerint a könyvkölcsönzések után járó jogdíjat (kb. 3 millió EU) 80%-ban az állam, 20%-ban a régiók egyenlítenék ki, de ez a finanszírozási rend is évente jelentősen csökkenti a könyvtárak állománygyarapítási keretét. A hosszabb távon is kivezető utat azonban az olasz könyvtárak még nem találták meg.

Állami fenntartású könyvtárak

A „biblioteche statali” fenntartója és irányítója a kulturális minisztérium. Legfontosabb csoportjukat a „nemzeti” névvel ellátott könyvtárak képezik. Tíz ilyen könyvtár működik, de a voltaképpeni nemzeti könyvtári funkciót két ún. „központi nemzeti könyvtár” tölti be, a firenzei és a római.

Ez a sajátos helyzet – mint az olasz könyvtárügyben annyi más – az ország egyesítéséig nyúlik vissza. Ekkor, 1861-ben Róma bizonytalan helyzete miatt a főváros Firenze volt, ezért itt hozták létre a Firenzei Központi Nemzeti Könyvtárat két régi könyvtár, a Biblioteca Magliabechiana és a Biblioteca Palatina egyesítéséből. Az új könyvtár (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze – BNCF) már 1870-től kötelese példány jogot is kapott. A főváros Rómába helyezése

után 1876-ban ott is alapítottak egy nemzeti könyvtárat, a firenzei azonban megtartotta jogállását. Ma a firenzei Nemzeti Könyvtárnak 5,3 millió kötete van, s ez az intézmény a nemzeti bibliográfia szerkesztője (1958-tól), valamint az Országos Könyvtárellátó (Servizio Bibliotecario Nazionale) működtetője, s az ő feladata a könyvtárgépesítések fejlesztése is.

A Római Központi Nemzeti könyvtár (Biblioteca Nazionale Centrale di Roma, BNCR) állományában kb. 6 millió kötet található, a kéziratos művek kutatásának központja, 1991-től a 16. századi kiadványok újrakatalogizálását vezeti. Sokáig megoldatlan volt az elhelyezése, csak az 1970-es években kapott megfelelő épületet.

A harmadik, ugyancsak kötelese példány jogú intézmény az AV Médiák Központi Intézete (Istituto Centrale per i Beni Sonori e Audiovisivi). Ezt 1999-ben hozták létre, az Állami Zenei Archivum anyagára támaszkodva. Állománya 200 ezer adathordozóból áll.

A nemzetinek nevezett könyvtárak sorában fontos helyet foglalnak el a hajdani városállamokhoz kötődő régi alapítású és az olasz írásos kulturális örökség felbecsülhetetlen értékeit őrző könyvtárak. Ilyen Velencében a Szent Márkról elnevezett Biblioteca Marciana, melyet 1468-ban alapított Bessarione kardinális, 750 kódexét és 250 kézirátát ajándékozva a városnak, példát mutatva ezzel a további adományozóknak is. A gyűjtemény már 1603-ban kötelese példány jogot kapott (elsőként Itáliában) a velencei tartomány területéről. Ma kb. 1 millió művet őriz raktáraiban, ebből 13 ezer a kézirat, közel 3 ezer ősnymtatvány és 24 ezer régi nyomtatvány. A Marciana a humanizmusra vonatkozó kutatások megkerülhetetlen színhelye.

Rómában 1604-ben Angelo Rocca püspök könyvtárat nyitott meg a nyilvánosság számára, ez Európa legrégebb nyilvános könyvtára. Ma Biblioteca Angelica néven 26 500 kézirrattal és 1100 ősnymtatvánnyal rendelkezik, többek között itt őrzik az első Itáliában nyomtatott könyvet és Dante Isteni színjátékának első nyomtatott kiadását.

Rómában egy évszázad múltán még egy hason-

ló könyvtáralapítás történt: Girolamo Casanate kardinális 1701-ben megnyitotta 25 ezer kötetes magángyűjteményét a nyilvánosság számára. A könyvtár ma Biblioteca Casanatense néven működik a kulturális minisztérium fenntartásában.

A történeti múltú gyűjteményekkel szemben homlokegyenest más jellegű a kulturális minisztérium által fenntartott állami könyvtárak másik csoportja. Ezek a város lakóinak mai igényeit szolgáló gyakorlatias intézmények. Ilyen például a trieszti Biblioteca Statale, mely gyermek és ifjúsági részleggel, bibliobusszal, kórházi, fegyházi kölcsönző állomásokkal működik. Használata ingyenes. Rómában hasonló elvek alapján működik az 1862-ben alapított 120 ezer kötettel rendelkező Biblioteca Statale Antonio Baldini. A régiók többségében (de nem mindegyikben) működik ilyen állami fenntartású közkönyvtár.

Egyetemi könyvtárak

Itáliában az egyetemi könyvtárak helyzete is sajtóságos, a történetileg kialakult struktúrákat csak részben váltották fel korszerű megoldások. Szervezeti felépítésük az 1861-es államegyesítés során kialakult helyzetre vezethető vissza, akkor ugyanis az egyetemi könyvtárakat – melyek egyzersmind nyilvános könyvtárak is voltak – egysegesen az állam gondoskodása alá helyezték. Tíz egyetemi könyvtár került ebbe a státusba, köztük pl. Genova, Nápoly, Padova, Pisa könyvtárai. Ez az egykori formáció ma már nem látszik célszerűnek, hiszen az egyetemek más minisztérium alá tartoznak, és 1989-ben szervezetileg autonómmá váltak. 1998 óta jogilag fennáll a lehetőség az érintettek számára, hogy könyvtáraikat az egyetem alá rendeljék, de ezzel a lehetőséggel mindmáig egyedül Bologna élt. A tíz említett kivételtől eltekintve a többi egyetemi könyvtár közvetlenül az egyeteme alá tartozik. Az 1990-es évek végétől egyre nagyobb autonómiát élveznek. Francia mintára épülő kooperációs rendszert alakítottak ki, ami anyagilag könnyebbé teszi számukra állományuknak

gyarapítását. A legutóbbi években előrelépés történt a könyvtárak helyiségviszonyaiban és felszereltségében, de ugyanakkor évről évre csökkentek az állománybeszerzésre fordítható keretek, s ennek megfelelően az állományok gazdagodása is.

Az olasz egyetemi könyvtárak szakmai színvonala széles skálán mozog. Egyesek a könyvtárak élvonalába tartoznak, mint pl. a trienti, a bolognai, a bolzanói egyetemi könyvtár vagy a milánói Bicocca Egyetemi Könyvtár, de összességében megoldatlanok a működési feltételek: rossz az elhelyezés, gyenge a felszereltség, kevés a munkaerő.

Közkönyvtárak

A könyvtárak fontos csoportját képezik a helyi lakosság ellátását szolgáló és a város (tartomány, régió) által fenntartott általuk polgári könyvtáraknak (biblioteche civiche) nevezett közkönyvtárak. Ezek túlnyomó része régi városi gyűjteményből, vagy a városnak egykor felajánlott magánkönyvtárból alakult ki, ennek következtében még ma is számos speciális gyűjteményt őriznek, ami nemcsak sajátos szint és értéket jelent, hanem sajátos terhet és korlátot is. Hasonlóan kétoldalú a helyzet a múltból örökölt történelmi könyvtáráépületekkel is.

A public library jellegű modernizálódás Olaszországban csak későn, az 1970-es és az 1980-as években indult el, és területi szempontból akkor is egyenlőtlenül. Délen még a 90-es évek elején is csak elszórtan működött egy-egy városi könyvtár, és csak 2003-ban jelentek meg egyseges irányelvek az országos könyvtárpolitika javítása érdekében. Az utóbbi tíz évben Észak és Közép-Olaszország kis- és középvárosainak sok könyvtára modernizálódott, számos városi könyvtár új vagy átépített könyvtáráépületet kapott. Velük szemben a nagyvárosok helyzete sokkal rosszabb, bár itt is ambiciózus tervek vannak az épületek és a szolgáltatások korszerűsítésére, a tényleges áttörés azonban csak kevés helyen valósult meg. Jellegzetes példa erre

Róma helyzete, ahol 1996 óta átfogó könyvtár-hálózat jött létre, harminchat fiókkönyvtár épült ki, de mindmáig hiányzik a város nagyságának megfelelő központi könyvtár. Hasonló a helyzet Torinóban, ahol 17 fiókkönyvtár működik, de ezek központi könyvtára nem kapott megfelelő elhelyezést. Milánóban az új regionális könyvtár részére 2003 óta egy nagy, új épületet terveznek, de a terveknél tovább még nem jutottak.

Néhány jó példa is felsorolható. Bologna könyvtára, a Biblioteca Sala Borsa korszerű és hatékony szolgáltatásaival, multimédiás állományával és rendkívüli aktivitásával az olasz könyvtárak legjobbjai közé tartozik. 2001 óta egy régi palota felújított épületében működik, 200 ezer kötetből (ebből 54 ezer gyermek- és ifjúsági állomány), évente több mint egymillió kölcsönzést regisztrál.

Vannak jó példái a régi épületek korszerűsítésének is. A műemléki épület sikeres modernizációját példázza Firenze, ahol a Biblioteca delle Oblate került egy felújított épületbe, és hasonlóképp Ravenna, ahol a Classense kolostoregyüttesben kulturális központot alakítottak ki, melyben a helyi múzeum, levéltár és rendezvényi termek mellett a könyvtár is megfelelő helyet kapott. (Ez a könyvtár 1803-ban a kolostor gyűjteményéből vált ki, ezért a Biblioteca Classense nevet viseli.) Nem műemlék épületben, hanem az egykori fémfeldolgozó gyárban kapott helyet Pistoianban a Biblioteca San Giorgio, közösen a firenzei egyetem kihe-lyezett tagozatával, a helyi múzeummal és a tervek szerint a jövőben kongresszusi központtal és egy szállodával.

A legkorszerűbb hálózatok egyike a francia határhoz közeli Aosta székhelyen működik. Az 1994-ben új épületet kapott regionális központ itt 53 könyvtárról gondoskodik. Más szempontból figyelemre méltó a toscanai Prato városi könyvtára. Ezt az intézményt interkulturális tevékenysége, az idegen etnikumú lakosság körében végzett munkája tette országSZerte ismertté.

Nem véletlen, hogy az összes eddig felsorolt könyvtár Észak,- illetve Közép- Olaszország-

ból való. Délről egyetlen pozitív példa említ-hető: Foggia új városi és regionális könyvtára és a foggiai tartomány hálózati rendszere 53 tagkönyvtárával.

A gyerekek és a fiatalok ellátása Észak- és Közép-Olaszországban a felnőttek könyvtá-rába integrálva, de külön részlegekben folyik. Önálló gyerekkönyvtár csak kevés városban (pl. Genovában) található. Róma kivétel: ott a gyerekek ellátását a Központi Ifjúsági Könyv-tár (Biblioteca Centrale per Ragazzi) szervezi 25 ezer kötetével.

Az iskolai könyvtárak helyzetéről nem sok jó mondható. Néhány általános iskolában van némi szerény könyvhalmaz, de ennek gyarapítása és szakszerű kezelése megoldatlan. 2006-ban terv készült ugyan az iskolai könyvtárak kiépítésére, de csak szórványos példák akadnak ennek meg-valósítására. Sikeres megoldást találtak például a városi könyvtárral együttműködve Vicenzában és Padovában, ahol iskolai könyvtári hálózatot is szerveztek.

A gyerekek olvasási kultúrájának megalapozá-sát szolgálja az „Olvasásra születünk” (Nati per leggere) program, mely 1999 óta félévestől hatéves korig foglalkozik az olvasási készség előkészítésével. Ebben a munkában a könyvtá-rok segítője a Gyermekorvosok Szövetsége és a Gyermek-egészségügyi Központ is.

Szakkönyvtárak

Az egyes tudományos, köz- vagy egyházi intéz-mények könyvtárakat vagy könyvtárhálózatokat tartanak fenn; a szakkönyvtárak fenntartóik sze-rint csoportosíthatók.

Az Országos Tudományos Tanács könyvtár-hálózatának legkiemelkedőbb tagja a Rómá-ban működő, Marconiról elnevezett tudomá-nyos könyvtár. 1927-ben alapították, azóta köteleSpéldányban részesül a tudományos –technikai irodalomból. Jelenleg 1 millió kötettel rendelkezik, az egyetemi könyvtárak és a kutatók részére 24 órán belüli szolgáltatást nyújt. Ugyancsak könyvtárhálózatot működtet a Tech-

nológiai Energetikai és Környezetvédelmi Intézet. A tíz intézeti könyvtár egyike pl. az 1936-ban alapított római Biblioteca Antonino Lo Surdo, a geofizika és a vulkanológia legfontosabb olasz könyvtára.

A szakkönyvtárak egy részét közintézmények tartják fenn, pl. az Olasz Központi Bank működteti a Biblioteca Paolo Baffi-t.

A zenei könyvtárak 1999 óta kaptak szakkönyvtári státust, korábban iskolai könyvtárként kezelték őket. Ma a konzervatóriumokhoz tartoznak. A legnagyobb zenei könyvtár a Milánóban működő Verdi Konzervatóriumé, de figyelemre méltó Bologna, Parma és Pesaro zenei gyűjteménye is, valamint Rómában a Szent Cecilia Akadémiáé.

Történeti értékű állományaikkal emelkednek ki a szakkönyvtárak csoportjából az egyházi intézmények gyűjteményei. A milánói Biblioteca Ambrosiánát 1607-ben alapította Federico Borromeo kardinális, ez egyike Itália legrégebb nyilvános könyvtárainak. 3 ezer ősnymtatványt őriz, 35 ezer kéziratot és 12 ezer pergamenre írt dokumentumot. A római Katolikus Egyetem IX. Boldog Piusról elnevezett könyvtára más oldalról tűnik ki: felszereltsége és könyvtári szolgáltatásai a legkorszerűbb szinten mozognak.

Az egyházi könyvtárak 1978-ban létrehozták az Egyházi Könyvtárak Egyesületét, melynek ma 1469 tagkönyvtára van. 2000 óta eredményesen együttműködnek az olasz állammal a könyvtárak állományának megőrzésében, gondozásában és feltárásában.

Bár nem Olaszország területén, hanem a Vatikán Államban található, mégis hiányos lenne ez a felsorolás a Biblioteca Apostolica Vaticana említése nélkül. Ebben a 4. század óta fennálló könyvtárban 150 ezer kéziratot, 8300 ősnymtatványt őriznek.

Országos szolgáltatások, projektek és együttműködési körök

A könyvtárosok helyzete

Az olasz könyvtárak legfontosabb szoftver szolgáltatója az Országos Könyvtárellátó. (Servizio Bibliotecario Nazionale, SBN). A nyolcvanas években hozták létre, szolgáltatása minden olyan könyvtárra kiterjed, mely az UNIMARC formátumot használja. Bár az SBN ma is meghatározó szerepet játszik az ország könyvtárainak ellátásában, egyre több kritika éri. Sokan úgy tartják, hogy monopol helyzetét kihasználva nem alkalmazkodik az újabb technológiai követelményekhez, egyre több könyvtár fordul más szolgáltatók felé, amelyek a speciális és gyorsan változó igényeket jobban ki tudják elégíteni.

Néhány jelentős országos kooperációs projekt is működik, pl. az olasz nemzeti folyóirat archívum létrehozására, a 16. századi olasz kiadványok számbavételére (1200 résztvevő, 62 ezer bibliográfiai adat) és a digitális nemzeti könyvtár (Biblioteca Digitale Italiana, BDI) létrehozására. Ez utóbbi 2007 végén 50 ezer dokumentumot tett online hozzáférhetővé.

Az egyes régiókban, tartományokban, sőt városokban a legkülönbözőbb célú, és ennek megfelelően különböző formájú együttműködési kezdeményezések találhatók. E téren az élen Toscana jár, a regionális könyvtárközi kölcsönzés sikeres megszervezésével és regionális referenzs szolgáltatásával. („Chiedi in Biblioteca” – „Kérdezd meg a könyvtárban!”)

Az egyetemi könyvtárak az egyetemek regionális felosztását tükrözve három konzorciumot alkottak, és részt vesznek az Essper nevű kooperációban is. (Folyóirat-szolgáltatás a jog, a közgazdaság, a szociológia és a történelemtudomány területén.)

A könyvtárügy jogi szabályozásában a közelmúltban fontos változások történtek, a kötelesempéldány elosztása és az állományfeltárás egységesítése területén. Az új kötelesempéldány rendelet

(2004) szerint a beszolgáltatott példányokat a régiók kapják, négyből kettő a nemzeti könyvtárakba kerül, kettő a régiók kiemelt szerepű könyvtáraiba. 2008-ban új betűrendes katalógizálási szabályzat lépett életbe. A nemzeti bibliográfia szakértői munkacsoportja ugyanakkor átdolgozta a tartalmi feltárás eszközrendszerét, munkájuk új tárgyszórendszert eredményezett. Az olasz könyvtárak személyi ellátottságának megítélését megnehezíti, hogy nincs országos érvényű követelményrendszer. Egy tény azonban egyértelműen rávilágít a súlyos problémákra: alig van elhelyezkedési és mozgáslehetőség; és a határozott időre szóló könyvtárosi állás rendkívül ritkán válik szabaddá. Egy-egy meghirdetett helyre gyakran száznál többen jelentkeznek. 2004-ben pl. egész Olaszországban mindössze 53 ilyen könyvtárosi állás volt betölthető.

Könyvtárosi képesítést egyetemen lehet szerezni, bachelor és master szinten egyaránt. Tudományos fokozat szerzésére Rómában a La Sapienza Egyetemen és az udinei egyetemen van lehetőség. Továbbképzést az egyetemek és a régiók szerveznek, valamint az olasz könyvtár-egyesület.

A könyvtárosok szakmai és társadalmi érdekeit az Olasz Könyvtárak Szövetsége (ABI) képviseli. Ez a társadalmi szervezet minden olasz könyvtártípust átfog, kivéve az egyházi könyvtárakat, melyek külön szervezetbe tömörültek. Az Olasz Könyvtárak Szövetsége évente kongresszust tart Firenzében és számos speciális szemináriumot is szervez. A könyvtárosoknak évente egy másik közös találkozásra is lehetőségük van, Milánóban.

A könyvtári szakirodalomból két folyóirat emelkedik ki. Havonta jelenik meg az Olasz Könyvtárak Szövetségének lapja, a *Notizie*, s ugyancsak országos havilap a *Biblioteche Oggi* (Mai Könyvtárak), melyet az Editrice Bibliografica ad ki. Ez utóbbi lap évente háromszor mellékletet jelentet meg a gyermek és ifjúsági könyvtárosok számára.

Összegezés

Olaszország könyvtárait három éles ellentmondás jellemzi.

Ellentmondás feszül a múlt és a jelen között. Olaszország könyv- és könyvtárkultúrája évszázadokon át irigyelt példaképpül szolgált Európa országainak. A régi dicsőség, ma a történeti értékű állomány rendkívüli gazdagságában testesül meg. Míg más országokban néhány régi alapítású könyvtár őrzi a múlt írásos emlékeit, itt ez könyvtárak százai közt szétosztva található, köztük kis városkák nyilvános könyvtáraiban is. A jelent ezzel szemben a viszonylagos szegénység és elmaradottság jellemzi. Megváltoztak a szerepek: ma az olasz könyvtárak tekintik példaképüknek Nyugat- és Észak- Európa könyvtárait, azok modern szervezetét, felszereltségét, szolgáltatásait.

Éles ellentét feszül Olaszországban Észak és Dél könyvtárai között is. Észak- és Közép-Olaszország könyvtárügye minden vonatkozásban megelőzi a déli régiókat: gazdagabb az állománya, jobb a személyzeti ellátása, korszerűbb a szervezete, több a kezdeményező készsége. Az olasz könyvtárügy modernizációja egyelőre megállt a déli tartományok határainál.

Ellentét van az olasz könyvtárosok jobbító szándéka és a körülmények visszafogó ereje között. Az egyes könyvtárak jó kezdeményezései elszigeteltek maradnak, mert nincs egységesen működő, homogén könyvtárügy. A könyvtárosi kreativitás gyakran zátonyra fut a nagyobb szervezetek működésképtelenségén és bürokráciáján.

A sokáig mozdulatlan olasz könyvtárügyben az utóbbi évtizedekben több ponton igen fontos elmozdulás történt. Ez új reményekre jogosít.

